

## РОЗДІЛ IV СХІДНІ МОВИ

УДК 811.111'373

Ілюхін О. М.

### ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ІНДОНЕЗІЙСЬКОЇ МОВИ

*У статті досліджуються основні передумови становлення індонезійської мови як мови національної єдності. Крім того, виявлені головні чинники, що сприяли цьому процесу.*

**Ключові слова:** Індонезія, австронезійські мови, малайська мова, індонезійська мова.

**Илюхин А. Н. Предпосылки становления индонезийского языка. – Статья.**

*В статье исследуются основные предпосылки становления индонезийского языка как языка национального единства. Кроме того, выявлены главные причины, которые способствовали этому процессу.*

**Ключевые слова:** Индонезия, австронезийские языки, малайский язык, индонезийский язык.

**Iliukhin O. M. preconditions of formation of indonesian language. – Article.**

*This article studies basic preconditions and formation of Indonesian language as a language of a national unity. The basic reasons of such kind of processes also were observed.*

**Key words:** Indonesia, austronesian languages, malay language, indonesia language.

Індонезія є великою країною з погляду географії та населення, а також із дуже великою кількістю мов, якими говорять у межах її території. Історично склалося, що багатомовність і є нормою в багатьох частинах архіпелагу. Поява унітарної держави з національною мовою після Другої світової війни спричинила тиск у бік більшої однорідності, але ті зрушення, які відбувалися, краще розглядати як зміну структури багатомовності, а не як зміну мови великих груп населення на іншу. Такі зрушення в характері використання мови відбувалися по всій країні, але опинились під загрозою життєздатності деякі мови, особливо в східній частині архіпелагу, де існує багато мов із невеликою кількістю населення.

Тому в цьому контексті дослідження передбачає вивчення мовної картини Індонезії та нинішній стан саме індонезійської мови, з огляду передусім на дані національного перепису Індонезії й дослідження закордонних лінгвістів.

Першим, хто ретельно вивчав мови цієї частини світу та науково обґрунтував їх, був Вільгельм фон Гумбольдт, котрий виклав свої дослідження в капітальній тритомній праці «Про мову каві на острові Ява» [6]. Тому, звісно, усі наступні лінгвісти, які цікавились цією темою, також спиралися на роботу Вільгельма Гумбольдта, а саме: Гейн Штайнхауер у праці щодо індонезійської мови та лінгвістики, М. Донох'ю в роботі про папуаську мову тамбора. Також зробили свій внесок і радянські вчені-лінгвісти, такі як А.К. Оглоблін зі своєю роботою «Індонезійці та їхні сусіди» [1] та інші. На жаль, на теренах України це питання недостатньо вивчене, тому дослідження матиме позитивний вплив на вивчення індонезійської мови в Україні, яке набуває все сильнішої популярності.

Отже, мета статті полягає у визначенні впливу індонезійської мови на етнічні мови Індонезії. Відповідно до цього, важливим внеском буде дослідження щодо розвитку і становлення індонезійської мови як мови національної єдності, що є актуальним.

Територія Індонезії простягається майже на 3 000 кілометрів: від західного краю о. Суматра до східного краю о. Папуа. Оцінки варіюються, але країна включає в себе близько 17 000 островів, із яких 6 000 населені. Це робить Індонезію чотирнадцятою країною у світі за розміром площі. За даними національного перепису 2000 року, кількість населення становила 206 264 595 осіб, що робить Індонезію четвертою країною у світі за кількістю населення. Індонезія нараховує більше ніж 300 етнічних мов, якими розмовляють у межах її кордонів [5].

Існує дуже значна мовна межа між західною та східною частинами Індонезії. Наприклад, на сході країни в районі м. Сумбава існує певна кількість мов, якими користується велика частина населення, і всі мови належать до Австронезійської мовної сім'ї. Ще далі, на схід від міста Сумбава, більшість етнічних мов мають незначну кількість користувачів, також з'являються не австронезійські мови. Такі мови переважають у Західному Папуа, також зустрічаються, наприклад, на о. Халмахера й у регіоні о. Тімор. Історичні дані свідчать, що на початку XIX століття не австронезійськими мовами спілкувались на захід від м. Сумбава [8]. Такий мовний поділ, звичайно, є підґрунтям для соціолінгвістичних змін.

Австронезійська експансія поширилась на індонезійський архіпелаг, аж до кордонів Меланезії,

приблизно в 1500 р. до н. е. [3, с. 103–105]. Археологічні розкопки свідчать, що цей регіон уже був заселений до прибуття австронезійців, і є припущення, що ті мешканці говорили мовами, які належали до не австронезійських, а саме до мов Нової Гвінеї. Ті жителі були настільки витіснені, що залишили по собі незначний мовний спадок: це, можливо, мертва мова тамбора та мови о. Халмахера й о. Тимор [8]. Австронезійська присутність ніколи не поширювалась далі за узбережжя Нової Гвінеї, навіть там вельми обмежена. Тому мови Західного Папуа можуть уважатися спадщиною з доавстронезійських часів.

Мовна ситуація, яка існувала до моменту контакту з європейцями на початку XVI століття, сформована двома тісно пов'язаними факторами: типами політичної організації, які виникли, і торгово-промисловою активністю. Торгівля з Китаєм та Індією стали важливими в першому тисячолітті н. е., а отже, тодішні політичні устрої на індонезійському архіпелазі були частково вмотивовані бажанням контролювати торговельні шляхи й порти [1]. Крім того, купецтво, яке стало поширюватись далеко за межі архіпелагу, потребувало універсальної мови, яку б розуміли обидві сторони торгівлі, так звана *“lingua franca”*. Малаккська протока між о. Суматра та півостровом Малайзії була ключовою в торговельній системі, тому малайська мова, що була розмовною в тому регіоні, переросла в мову широкої комунікації. У деяких районах так звана «базарна» малайська *“bazaar malay”* використовувалася тільки для міжетнічного спілкування, а в інших районах її використання поширилося й на інші сфери життєдіяльності, згодом вона трансформувалася в креольську мову на островах Амбон [5]. Європейська експансія регіону настала в XVI столітті. Португальські кораблі досягли порту м. Малакки в 1511 році й Малуку в 1512 році. Креольська мова на основі португальської була широкоживаною по всьому регіону, навіть після того як португальці поступалися контролем над регіоном голландцям на початку XVII століття, ця мова залишилася в ужитку.

Новоприбулі європейці швидко усвідомили важливість малайської мови як інтермови по всьому регіону. Навіть у районах, де використовувалася одна спільна мова на великій площі, так як на о. Ява, голландці вважали за краще використовувати малайську як мову міжнаціонального спілкування між колонізаторами й колонізованими, а голландська була маловживаною. Місіонери-протестанти, які супроводжували голландців, вирішили використовувати малайську як мову релігійного навчання, і цей вибір мав важливі наслідки.

Різниця між так званою «низькою малайською», або «базарною», й «високою малайською» поглибилася, і прийняття «високої малайської» мови для релігійних учень спровокувало стрімкий рух у напрямі стандартизації саме цього різновиду мови.

На початку XX століття, коли в Індонезії зародився націоналістичний рух, постало гостре питання державної мови. Але яка саме з усіх наявних мов мала б стати такою? Яванською мовою спілкувалась найбільша кількість носіїв, але за межами острова Ява нею майже не розмовляли. До того ж вибір яванської мови як основної дав би поштовх до відчуття домінування яванського населення, тоді як національна єдність була понад усе. Тому єдиною доступною альтернативою було визнано малайську мову, яка вже була широко вживана в регіоні (з відповідними змінами, що були спричинені великою кількістю іноземних мов, які протягом століть впливали на розвиток малайської мови) і яка успішно існувала як офіційно-ділова у сфері управління адміністративно-господарською діяльністю в часи голландської експансії. Тому Друга індонезійська молодіжна конференція 1928 року прийняла таку резолюцію з таким пунктом: *“Kami putera dan puteri Indonesia menjunjung bahasa persatuan, Bahasa Indonesia”*. – «Ми, сини й дочки Індонезії, затверджуємо мову єдності, індонезійську мову».

Мова отримала нову назву *“Bahasa Indonesia”*, але новою не стала. Республіка Індонезія оголосила про свою незалежність у 1945 році. З тих пір індонезійська мова стала дійсно державною мовою у сферах управління й освіти, національних засобах масової інформації.

Існує затверджений мовний стандарт від 1998 року, але він використовується лише у формальних ситуаціях. У зв'язку з цим лінгвіст Джеймс Снеддон вважає, що в такій ситуації спостерігається феномен диглосії. З одного боку, формальний стандарт зі своїм високим статусом, з іншого боку, розмовна мова, що має більш низький статус. Хоча конституція Республіки Індонезії затверджує статус індонезійської мови як національної й офіційної мови, вона також гарантує збереження місцевих діалектів, які широко перебувають у вжитку.

Ще один фактор, що ускладнював мовну ситуацію в Індонезії з часів незалежності, – це політика уряду, спрямована на заохочення до внутрішньої міграції. Результати цієї політики можна побачити в даних національної перепису населення 1990 року, які показують, що яванською мовою говорило більше ніж 10% населення у восьми провінціях за межами острова Ява, а саме на островах Суматра і Калімантан [7, с. 757]. Окрім яванців, значна кількість носіїв інших мов, наприклад сунданської, також мігрували по всій країні. Отже, гостра необхідність міжетнічного спілкування, яка в результаті постала, – це ще одна історична причина, що сприяла змінам у мові, які ми можемо спостерігати й сьогодні.

Багато питань щодо використання індонезійської мови було порушено в переписах, зроблених у 1971, 1980 і 1990 роках. У переписі 2000 року подібні теми не розглядались, тому це унеможливило дослідження тенденцій після 1990 року

[7, с. 757]. Ретельний аналіз даних на основі трьох вищезгаданих переписів проведений Хейном Штайнхауером, і саме на його працю ми будемо опиратися в подальшому описі [7].

У цьому контексті цікавими є 2 аспекти: кількість населення, яка засвідчила знання індонезійської мови, і кількість перших носіїв різних мов. Існують проблеми в достовірному тлумаченні обох баз даних. Проте отримані результати дають нам змогу побачити деякі загальні тенденції в становленні мови та її сприйнятті носіями різних мов.

Тому, за результатами трьох вищезгаданих переписів, що ділиться на три вікові групи: від 0 до 9 років, від 10 до 49 років, 50 років і вище, ми побачили, що за 19 років (1971–1990 роки) кількість носіїв збільшилася в усіх вікових групах, але найстрімкіше зростання спостерігаємо в категорії 10–49 років.

Таблиця 1

| № | Мова        | 1980 рік | 1990 рік |
|---|-------------|----------|----------|
| 1 | Яванська    | 41,3%    | 38,8%    |
| 2 | Сунданська  | 15,1%    | 15,6%    |
| 3 | Мадурська   | 4,9%     | 4,4%     |
| 4 | Батакська   | 2,1%     | 2%       |
| 5 | Мінангкабау | 2,4%     | 2,3%     |
| 6 | Балійська   | 1,8%     | 1,7%     |
| 7 | Бугійська   | 2,3%     | 2,1%     |
| 8 | Банджарська | 1,1%     | 1,8%     |
| 9 | Інші        | 17,3%    | 17,4%    |

Однак загальне населення країни також збільшилось за цей період, тому було б доцільно розглянути співвідношення кількості осіб, які засвідчили знання “Bahasa Indonesia”, до загальної кількості населення. У цьому випадку найнижчий показник знання мови в наймолодшій віковій групі від 0 до 9 років. Це явище спричинене тим, що в багатьох регіонах рідною мовою була інша мова, а вивчення індонезійської починалося лише в школі.

Наприкінці 1990 років у деяких прошарках населення знання індонезійської мови наближається до 100% показника. Наприклад, для чоловіків ві-

ком від 10 до 49 років, що проживали в містах, цей показник становив 98,8%, а для жінок – 96,7%.

У таблиці 1 показано відсоток населення, яке було спочатку носієм однієї з восьми найпоширеніших мов, індонезійської та інших, порівняно дані переписів 1980 і 1990 років.

Тут важливо зазначити, що тільки дві з восьми основних мов збільшили динаміку зростання: сунданська мова (на заході о. Ява) та банджарська мова (на півдні о. Калімантан), категорія «інші» також показує невелике збільшення. Але найважливішим у цьому контексті є те, що індонезійська мова продемонструвала найбільший відсоток зростання в її використанні мешканцями Індонезії [7].

Дані, розглянуті раніше, довели, що (принаймні до 1990 року) яванська мова мала найбільшу кількість первинних носіїв в Індонезії, але з часом відсоток населення, що вживав її як першу мову, зменшувався. Однак використання яванської мови в побуті серед самих яванців (особливо це стосується Центральної Яви) є широко розповсюдженим явищем. До 1990 року регіональні мови були використані як засіб навчання в перших трьох класах початкової школи в багатьох місцях, і це було поширеним явищем у явансько-мовному регіоні. З 1990 року на державному рівні затверджено, що індонезійська мова повинна використовуватися як мова освіти від дитячого садка до університету.

Отже, відповідно до проведеного дослідження, можна зробити висновок, що процеси мовних змін мали місце і продовжують відбуватися в Індонезії. Після надання статусу державної мови “Bahasa Indonesia” в 1945 році знання цієї мови поширилося поміж усім населенням Індонезії й кількість людей, які використовують її як першу або другу мову, надзвичайно зросла. Але, згідно з урядовими програмами, які спрямовані підтримувати місцеві етноси для збереження самобутності країни, Індонезія є однією з країн із найбільшою кількістю етнічних мов, що продовжують існувати. «Єдність у різноманітності» – це головний принцип внутрішньої політики Республіки Індонезія.

### Література

1. Оглоблин, А.К. Индонезийцы и их соседи / А.К. Оглоблин, Е.В. Ревуненкова. – С. : МАЭ РАН. 2008. – 428 с.
2. Сикорский В. Малайско-индонезийские исследования / В. Сикорский. – М., 2012. – 318 с.
3. Bellwood P., Fox J.J., Tryon D. The Austronesians: Historical and Comparative Perspectives. ANU E Press, Canberra, 2006. – 365 p.
4. Casparis, J.G. Indonesian Paleography. A History of Writing in Indonesia from the Beginnings to C. A.D. 1500. – Leiden/Koln E.J. Brill., 1975. – 92 p.
5. Grimes B. The development and use of Ambonese Malay / B. Grimes // In Hein Steinhauer (ed) Papers in Austronesian Linguistics No. 1. ANU. – Canberra : Pacific Linguistics, 1991. – P. 83–123.
6. Humboldt W. von. Ueber die Kawi-Sprache auf der Insel Java / W. von Humboldt. – Bd. 1-3. Berlin, 1836–1839.
7. Steinhauer H. The Indonesian language situation and linguistics; Prospects and possibilities / H Steinhauer // Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde: 150 Volumes of Bijdragen, Leiden, 1994. – P. 755–784.
8. Donohue M. The Papuan Language of Tambora: Oceanic Linguistics / M. Donohue // Volume 46: Number 2. – University of Hawaii, 2007. – P. 520–537.
9. Погодаев В.А. Индонезийско-русский и русско-индонезийский словарь / В.А. Погодаев. – М., 2008.